

Ribbungopprøret mot birkebeinerkongedømmet og Magnus-ættens krav på tronen i Norge på 1200-tallet

KNUT ARSTAD

The rebellion of the Ribbungs in the final phase of the Norwegian Civil War (1219–1227), has largely been perceived as insignificant, consisting of marginal groups and individuals in the periphery. This underestimation by historians has resulted in a research tradition where the Ribbung Rebellion at best has got scant mention often only to confirm the Birkebeiner power and the consolidation of Norway into one kingdom, after their unification with the Bagler combined with Håkon Håkonssons accession in the years 1217 and 1218. The consequence is that interesting and relevant information on the national development in Norway during the Civil Wars has been overlooked. In war, there are at least two sides fighting each other, each with its own justification and motivation. For better understanding their concerns, it is necessary that both parties in the conflict be examined equally. This article will more fully examine the circumstances leading to war and the motivation of the key players behind the Ribbung uprising. It will look closely at who and what the Ribbungs represented. The claim to the throne by the heirs of king Magnus Erlingsson and the contemporary perception of this during the first decades of the 13th century will also be given attention. The study will simultaneously show how serious a threat the Ribbung Rebellion was to the kingdom of the Birkebeinar (Birchlegs).

Like fra P.A. Munchs store verk *Det norske folks historie*, utgitt i perioden 1851–1863,¹ er ribbungene i all hovedsak blitt oppfattet som ubetydelige, en flokk bestående av marginale grupper og enkeltpersoner i periferien, kun etterveer av innbyrdesstriden.² Denne undervurdering fra historikernes side har medført en forskningstradisjon der ribbungopprøret i beste fall har fått en knapp omtale i generelle vendinger for å bekrefte birkebeinerne makt og konsolideringen av Norge til ett rike etter foreningen

¹ Det relevante bind med hensyn til ribbungene er Munch 1857.

² Se for eksempel Bagge 1986: 158; Helle 1995: 77.

av dem og baglerne kombinert med Håkon Håkonssons trontiltredelse i årene 1217 og 1218. Historiografisk har dette resultert i stadig kortere gjenfortellinger av tidligere fremstillinger basert på antagelser mer enn evalueringer av dette opprøret mot birkebeinerkongedømmet.³ I de senest utgitte oversiktsverk som omhandler norsk middelalder er omtalen av ribbungene nede i henholdsvis to enkelt- og en bisetning eller utelatt fullstendig. Eksempelvis kategoriseres ribbungene i *Norsk historie 750–1537* som det siste av en rekke *lokale opprør mot systemannsveldet* i perioden 1210–1227. «Den siste av disse opprørsflokkene, *ribbungene* (røverne), ble endelig eliminert av vermlendingene i 1227. (Håkon Håkonsson hadde gjennom et tog til Värmland vinteren 1225 overbevist dem om at det var fornuftig ikke å støtte opprørsflokker mot den norske kongen.)» (Moseng m.fl. 1999: 124) Dette er alt vi får vite om denne maktkonstellasjonen som i syv år opprettholdt sin motstand mot det forente birkebeiner- og baglerkongedømmet. *Norsk forsvarshistorie* faller inn i det samme mønsteret. Ribbungene omtales ikke i det hele tatt. Deres konge Sigurd Ribbung navngis dog en gang, men ikke i kraft av noe han selv gjennomførte eller oppnådde i krigen mot birkebeinerne; «Under kampane mot Sigurd Ribbung sende kongen Gaute prest til Vetteherad (i Østfold mot svenskegrensa) for å hente leidang.» (Ersland 2000: 89) Begge fremstillingene er illustrerende for den manglende oppmerksomhet både ribbungene som opprør mot birkebeinerkongedømmet og måten de førte krigen for å nå sine mål har hatt i norsk forskning det siste hundreåret. Følgen er at interessante og relevante opplysninger om den rikspolitiske utviklingen i Norge under innbyrdesstriden er blitt oversett.

En viktig bakenforliggende årsak til den manglende oppmerksomhet ribbungene både som opprør mot birkebeinerkongedømmet og måten de førte krigen for å nå sine mål har hatt i norsk forskning, er det jeg vil kalle birkebeinertradisjonen i norsk historiografi. Norske middelalderhistorikere har etter mitt syn hatt en tendens til å basere seg på nettopp birkebeinertradisjonen i sine fremstillinger av innbyrdesstridene. Konsekvensen av å lese kildene i lys av denne tradisjonen viser seg i manglende fokus på birkebeinerne motstandere generelt, men kommer også tydelig frem i enkelte detaljer som vitner om at birkebeinerne syn i saken er blitt overtatt av historikere. Dette gjelder for eksempel i måten Magnus-ættens krav på den norske tronen blir avfeid som irrelevant og uten oppslutning i samtiden, påstander som vil bli undersøkt nærmere i denne artikkelen. Men for å understreke mitt poeng vil jeg helt innledningsvis nevne også et annet eksempel på hvordan birkebeinerholdninger

³ Bugge 1916; Holmsen 1977; Joys 1963; Lunden 1987; Helle 1995; Moseng m.fl. 1999; Sigurdsson 1999; Nielsen m.fl. 2011: 144.

er blitt internalisert i norsk historiografi, og det gjelder tituleringen til henholdsvis Sverre Sigurdsson og Skule Bårdsson.

Skule Bårdsson blir av norske historikere konsekvent titulert hertug også etter at han var tatt til konge på både Øretinget og i Oslo. Selv ikke tittel av flokkonge blir han forunt. Sverre Unasson / Sigurdsson fra Færøyene tituleres derimot som konge fra det øyeblikk han fikk kongsnavn av birkebeinerne som hadde rømt til Värmland etter nederlaget på Re. I den foreløpig siste biografi om Sverre, med undertittelen *Norges største middelalderkonge*, slår Claus Krag fast at etter tinget den da sytti mann store birkebeinerflokket avholdt i Saurbø 13. mars 1177, kun fire dager etter at han i Värmland overtok ledelsen for dette mannskapet, kunne Sverre «nå kalle seg norsk konge.» (Krag 2005: 30) Disse fordrevne markmenn og elvegrimer gis således større myndighet over tildeling av kongsnavn enn Ivar lagmann, lendmenn, skutilsveiner, hirdmenn og bønder fra *alle fylkene* i Trøndelag. Her kan også nevnes at etter å ha mottatt kongsnavn la Skule hånden på hellig Olavs skrin og sverget ed på at han skulle holde Olav den helliges lov og rett som en god konge over sine tegner. Men disse ord og handlinger har av senere tiders historikere åpenbart blitt vurdert å ha mindre konstituerende kraft enn de sytti fordrevne og i hovedsak eiendomsløse markmenn og elvegrimer i birkebeinerflokket. Så Skule Bårdsson forble kun en hertug, og hans følge forble hertugsmenn.⁴ Koblingen konge og Skule faller åpenbart veldig unaturlig for norske historikere å sette på trykk, selv om hertugen altså fikk kongsnavn på to ting, deriblant på Øretinget. Men ifølge birkebeinerne var jo ikke Skule en rettmessig konge, så da er han ikke blitt fremstilt som det av norske historikere heller, i norsk historiografisk (birkebeiner) tradisjon.⁵

Det er i stor grad ut ifra et birkebeinerperspektiv at norske historikere har vurdert maktkampen i Norge på 1100- og 1200-tallet.⁶ En konsekvens av dette er at det, med et lite unntak for baglerne, til sammenlikning ikke er blitt forsket noe særlig på eller skrevet om birkebeinerne motstandere etter kong Magnus Erlingssons fall i 1184. Men i krig er det alltid minst to sider som kjemper mot hverandre, med hver sin begrunnelse og motivasjon. For bedre å forstå deres samtid er det helt nødvendig

⁴ Se for eksempel Lunden 1987: 30, 32, 205; Bagge 1996: 133–139; Bjørge 2004: 291.

⁵ Se også Munch 1857; Sars 1877; Bugge 1916; Holmsen 1977; Joys 1962; Moseng m.fl. 1999. I denne sammenhengen kan det samtidig nevnes at Håkon Unge som ble tatt til konge på Øretinget i 1240 før birkebeinerflåten satte kursen sørover mot vårbelgene i Oslo, i motsetning til Skule anerkjennes som konge fra det tidspunktet av norske historikere.

⁶ Uttrykk for dette er det store fokus på birkebeinerne og deres konger i oversiktsverk, og de i norsk sammenheng mange biografier over ættens dynastigrunnlegger Sverre: Paasche 1948; Koht 1952; Gathorne-Hardy 1956; Krag 2005. Merk også at bind 3 i Cappelen's Norges-historie er gitt tittelen *Norge under Sverre-atten*.

at *begge* parter i konflikten blir undersøkt. I denne artikkelen vil jeg derfor sette søke-lyset på bakgrunnen for krigen og motiveringen til de sentrale aktørene bak det siste langvarige opprøret mot birkebeinerkongedømmet – ribbungene.⁷ Dette vil jeg gjøre ved å se nærmere på hvem og hva ribbungene representerte, og på den måten også vise at opprøret virkelig var noe annet enn en flokk bestående av marginale grupper og enkeltpersoner i periferien. Som en naturlig del av denne problemstillingen vil Magnus-ætten bli viet oppmerksomhet. Dette dynastiske elementet er i maktkampen så langt kraftig underkjent, med bakgrunn i den nevnte tendens og birkebeinertradisjon. Men i et perspektiv der en målsetning er å forstå birkebeinerne motstandere og dermed også mer av den rikspolitiske utviklingen i Norge under innbyrdesstriden, mener jeg det er relevant også å få frem i hvilken grad Magnus-ættens krav på tronen i Norge fortsatt var gjeldende på 1200-tallet. Undersøkelsen vil samtidig vise hvilken alvorlig trussel ribbungopprøret faktisk utgjorde mot birkebeinerkongedømmet på 1220-tallet.⁸

Hvem og hva representerte ribbungene?

«De ble kalt ribbunger» leser vi i *Håkons saga* (Hs kap. 57), som for øvrig ikke gir noen opprinnelse for eller betydningen av navnet utover dette.⁹ Navnet har sannsynligvis sammenheng med *ribbaldi* som kommer av det latinske *ribaldus* som betyr noe sånt som villstyring, voldsmann og røver.¹⁰ O. A. Øverland mente det var overfallet på Ivar Utvik i Oslosysla, deres første militære aksjon, som gav flokken navnet

⁷ En detaljert analyse av ribbungopprøret og dets kamp mot birkebeinerkongedømmet er å finne i Arstad 2019: 51–257.

⁸ Denne studien av ribbungopprøret og Magnus-ætten er i overveiende grad basert på *Håkons saga*. For kildekritiske betraktninger av denne samtidssagaen relatert til disse problemstillingene, se Arstad 2019: 28–44. Når det gjelder undersøkelser med fokus på *Håkons saga* som kilde og Sturla Tordssons utarbeidelse av dette verk, se Sjøstedt 1954–56: 393–432; Bjørge 1964; Bjørge 1967a: 185–229; Bjørge 1967b: 41–49; Einarsdóttir 1995: 29–80; Sigurdsson & Jakobsen 2017.

⁹ Hs henviser til *Sagaen om Hákon Hákonsson*, i *Norske kongesagaer* bd. 4 (Gyldendal, 1979). *Hákonar saga* I, s. 228: «...váru kallaðir Ribbungar.» *Hákonar saga* I henviser til *Hákonar saga Hákonarsonar*, bind I utgitt av Sverrir Jakobsson, Þorleifur Hauksson & Tor Ulset (Reykjavík 2013).

¹⁰ Ordet ribbalder (*Ribbaldar*, *Ribbalda*) dukker også opp i *Sverres saga*. Sommeren 1200 hadde kong John av England sendt kong Sverre hærmenn som ble kalt nettopp ribbalder. De ble beskrevet som raske til beins som hjorter, meget djerpe, og ypperlige bueskyttere. Det negative var at overalt hvor de kom drepte de unge som gamle, kvinner og menn, hogg ned buskap, og bygdene stod i brann. Ribbaldene gjorde slik hærværk at ingen noen gang hadde hørt om liknende framferd (*Sverres saga*, kap. 174).

Ribbunger (Røvere) (Øverland 1888: 228). Uavhengig av bakgrunn kan vi rekne det som overveiende sannsynlig at det var birkebeinerne som i utgangspunktet gav sine nye motstandere dette navnet. Det er tvilsomt at personene bak denne reisningen mot birkebeinerkongedømmet hadde valgt et slikt begrep for å karakterisere seg selv. Her vil jeg minne om at mennene bak opprøret mot kong Sverre på begynnelsen av 1190-tallet kalte seg Gullbeinene, men er husket som Øyskjeggene, navnet birkebeinerne gav dem.¹¹ Likevel, siden *Ribbunga* gjennomgående også blir benyttet i forskjellige islandske annaler, kan det ikke være noen tvil om at denne terminologien var utbredt i samtiden også utover birkebeinerne rekker. Men, her var altså mye mer enn røvere og ransmenn.

Allerede fra opprørets begynnelse beskrives ribbungene som «en stor og bra hær».¹² Dette er ikke karakteristikk som ble benyttet på en såkalt underklassereisning i de norske innbyrdesstridene. Kontrasten er stor når vi sammenlikner den nevnte ordlyden med hvordan flokken som reiste seg mot kong Magnus Erlingsson i 1174 ble fremstilt: «fordi de hadde lite penger, rante de vidt og bredt; [...] Når de ikke kunne greie seg mot overmakten, rømte de bort til skogene og lå lange stunder i ødemarkene. Da gikk klærne av dem, så de spente never om leggene, og da kalte bøndene dem for birkebeiner.»¹³ Hos ribbungene derimot var det åpenbart godt om folk, og gode menn, allerede ved flokkreisningen.

I sin analyse av den sosiale og økonomiske basis for det norske militære systemet trekker Sverre Bagge blant annet frem personer som hadde mer enn en gård, og som etter hans mening utgjorde en lokal elite i bondesamfunnet, om enn ikke representerte lendmanns aristokratiet (Bagge 2010: 120). Jeg mener det i stor grad er slike folk det blir tale om når ribbungene kommer på banen. Erik Opsahl skriver at det toppsjiktet som falt inn under de strengeste våpenkrav i leidangsmannskapet var de såkalte «bondegodseiere» eller «bondekakser», som sosialt og funksjonelt omfattet mellomledet mellom det brede lag av bondesamfunnet og aristokratiet (Opsahl 1991: 108; Opsahl 1991/92: 201–202). *Håkons sagaens* fremstilling av personene, deres følge, og styrken på deres hær, gjør det rimelig å slutte at de personer som nå samlet seg bak merket til Sigurd Erlingsson og utgjorde drivkreftene bak ribbungopprøret representerte nettopp dette sjiktet under det gamle topparistokratiet. Dette var selvfølgelig personer med ambisjoner om makt og innflytelse i sine lokalsamfunn, viss

¹¹ Dette er enda et uttrykk for den nevnte tendens og birkebeinertradisjon.

¹² Hs kap. 57. *Hákonar saga* I, s. 228: «Þeir höfðu mikit lið ok fritt».

¹³ *Magnus Erlingssons saga*, kap. 36. *Magnúss saga Erlingssonar* kap. 36, s. 411: «En fyrir því at þeim varð féfátt, þá ræntu þeir víða, [...] En er þeir váru ofrlíði bornir, þá flýðu þeir brot á skóga ok lágu lóngum á eyðimörkum. Gengu þá klæði af þeim, svá at þeir spenntu næfrum um fótleggi sér. Þá kölluðu bændr þa Birkibeina.»

oppslutning var helt avgjørende for effektiv utøvelse av nettopp dette – makt i lokalsamfunnet. Kongsemnets ledende støttespillere var altså representanter for det lokale aristokratiet, og blant ribbungenes høvdinge finner vi Gudolv av Blakstad, Helge på Solberg, Harald fra Lauten, Åmunde fra Folvell og Harald fra Skotun.¹⁴ Ingen av de ledende menn i ribbungflokken representerte eller kunne måle seg sosialt med lendmannsættene, ei heller kan deres navnegårder reknas som store. Men også middelstore gårder ble brukt som seter for stormenn (se Dørum 2004: 104).

Jeg vil også legge til, at det foruten ribbunghøvdingene som knyttet til gårdsnavn navngis 34 andre ribbunger, et antall blant opprørsflokkene kun overgått av baglerne, og etter hvert også birkebeinerne (Arstad 1994: 119–122). Sverre Bagge kommenterer *de navngitte personer* i flokken til Håkon Herdebrei som *ikke* tilhørte de øverste stormannsættene på følgende vis: «The rest are likely to have been fairly prominent as well; usually only men of some standing are mentioned in the sagas.» (Bagge 2010: 54) Det samme må være tilfellet for ribbungene. Deres høvdinge representerte ikke lendmanns- eller kjente stormannsætter i landet, men at dette var sentrale aktører som innehadde stor innflytelse i lokalsamfunnet er det ut ifra sagaens egen karakteristikk og fremstilling liten grunn til å tvile på.

Jeg mener Kåre Lunden hadde helt rett når han skrev at ribbungene også representerte folk fra høyere samfunnslag (Lunden 1987: 171). Han mente videre at den kjølige og fiendtlige holdningen Hamarbispen viste overfor kong Håkon trolig ikke helt kan skilles fra den motvilje mot kongedømmet som fantes i lekmannskretser i hans bispedømme (Lunden 1987 (1976): 199). Også her er jeg på linje med Lunden. I denne sammenhengen vil jeg også nevne Edvard Bull som skrev at en del av bondehøvdingene blant baglerne var lite fornøyd med innlemmelsen i birkebeinerens flokk. For dem levde tradisjonene fra baglerriket, inkludert kravet på Vikens og Oppplandenes uavhengighet (Bull 1931: 263–264). Slike oppfatninger må helt klart ha vært medvirkende årsaker til at folk på Østlandet sluttet opp om opprøret som reiste seg mot birkebeinerkongedømmet, initiert av en tidligere baglerhøvding og under Magnus-ættens merke. *Det selvstendige baglerriket 1208–1217* er derfor en *avgjørende faktor* for å forstå og forklare hvem og hva ribbungene representerte.

Krigføringen 1204–1207 under ledelse av kong Erling Magnusson hadde gitt baglerne en dominerende stilling på Østlandet, noe som bekreftes i og med utfallet av fredsforhandlingene på Kvitsøy i 1208.¹⁵ Hans jarl og etterfølger som konge, Filippus Simonsson, skulle ha Opplanda og store deler av Viken, et område som deriv

¹⁴ Om gårdene Blakstad (Blakkestad), Folvell, Lauten og Skotun (Skøyen), se Dørum 2004: 89–90, 102–109.

¹⁵ For en kort gjennomgang av krigføringen i denne perioden, se Arstad 2011: 114–119.

må ha blitt oppfattet som baglernes domene.¹⁶ Kvitsøyforliket anerkjente en fullstendig administrativ og forvaltningsmessig utskillelse av et eget baglerrike, hvilket bekreftet noe som hadde vært en realitet i flere år (se også Blom 1972: 11).

Det lokale forvaltningsapparatet ble merkbart utvidet og fastere organisert fra andre halvpart av 1100-tallet, og bærere av det lokale forvaltningsapparatet var de ikke bordfaste håndgangne menn. Disse fikk årlig lønn for sin tjeneste, og de fremste satt også med veitsler og eller andre former for embetsinntekter (Helle 1991: 202, 206). Kongedømmets viktigste inntekter kom fra leie av grunneiendom, skatt og sakefall, og det er naturlig at det nå, etter at fredsslutningen i 1208 gjorde dette enklere, ble satt i verk ytterligere grep for å tilegne seg disse inntektene.¹⁷ I årene fremover må baglerne derfor ha forsterket integreringen av og kontrollen over sitt rike, og kildene forteller for eksempel også at kong Filippus hadde egen fehirde og kansler.¹⁸ I 1217 må Østlandet ha vært gjennomsyret av baglerkongenes ombudsmenn, deriblant sysselmennene.

I sitt ombuddistrikt har systemannen overoppsyn med leidangen i fredstid og fungerer som militær leder i krig, i vakthold og landvern i syslen eller som sveithøvding i kongens hær. Som kongens økonomiske representant innkasserer systemannen hans andel i sakefallet og oppebærer kronens 'visse øyrer' (faste inntekter): leidangsskatt og landskyld fra kongens leilendinger. Han fører også oppsyn med veitslene i sitt distrikt og utøver kongens forkjøpsrett til utlendingers varer (Helle 1991: 207).

De oppgaver med tilhørende goder Knut Helle her oppsummerte hadde det lokale aristokratiet på Østlandet tatt rikelig del i under baglernes styre. Nettopp derfor er

¹⁶ Grensen for baglernes rike i Viken gikk ved henholdsvis Svinesund og Rygjarbit. For Opplanda omtales ingen slike begrensninger.

¹⁷ Kongemakten hadde konfiskert gårder og gårdsparter av forskjellig størrelser både i rikssamlingstiden og innbyrdesstriden, som igjen resulterte i etableringen av krongods og kongsgårder. Se for eksempel Bagge 2010: 118–119, og Knut Dørum's avhandling *Romerike og riksinntegringen*, kapittel 4. Krongods og samfunnsstruktur, Dørum 2004: 69–236. Dørum utarbeidet også oversiktskart av kongelig godskompleks og kongseiendommer, Dørum 2004: 119, 126, 154.

¹⁸ E s. 119; Hs kap. 28; PCl s.117. *Eirspennil* (E) og Peder Claussøn Friis (PCl), i *Soga om Birkebeinar og bagler – Bøglunga sogur*, Del II, utg. Hallvard Magerøy (Oslo 1988). Den lange versjonen av baglersagaen (PCl) omtaler en kansler hos kong Filippus. Narve Bjørgo mener dette sannsynligvis skyldes en omskriving Peder Claussøn gjorde ved å gi en norrøn tittel et mer moderne uttrykk. Bjørgo 1967a: 222.

dette selvstendige riket og de forhold som der rådet helt essensielt for å forstå ribbungenes opprør og påfølgende raske utbredelse i denne landsdelen.

Kongemaktens jordeiendommer sikret militær og administrativ kontroll og inntekter som kongen kunne benytte til å knytte lokalaristokratiet til kongstjeneste.¹⁹ Dette skjedde blant annet ved at kongsjord ble gitt som veitslejord til lokale ledere, og slik må det også ha vært under kong Filippus' regjering. Ved hans død i 1217 hadde baglerne krevd den samme delen av landet som i ni år utgjorde deres anerkjente rike, og derav inntektsgrunnlag, men satt altså i stedet tilbake med kun halvparten av syslene (Hs kap. 28). Et slikt utfall var helt sikkert ikke egnet til å skaffe tilslutning fra de som i utgangspunktet hadde ønsket å opprettholde et eget baglerrike (Hs kap. 27). Inntektstapet må ha vært betydelig på flere nivå.²⁰ I 1208 ble en del av de som hadde navnebøter pengeløse, til tross for at baglerne da fikk et godt forlik med birkebeinerne. (PCI/E s.117–118) Etter en halvering av baglernes sysler i 1217 er det sannsynlig at minkende inntekter og anseelse ble et mye større problem da enn det gjorde ni år tidligere.

Det var en mann som het Gunnar Åsesson, han var en av de gamle baglerne og hadde vært en stor fiende av birkebeinerne. Han ble handgangen mann hos kong Håkon da baglerne overgav seg. Men fordi kongen ikke gav ham den verdighet som han ville ha, løp han over til ribbungene og fikk straks len av dem, og han fikk en stor sveit.²¹

Den misnøye med utestengelse og tap av navnebøter, og reaksjonen det gav, som sagaen her gir uttrykk for gjennom Gunnar Åsesson, er helt sikkert representativt for et meget stort antall av dem som hadde vært med på å kjempe frem et eget baglerrike og deretter administrert dette. Det var lokalforvaltningen, representantene for lokalstyret i baglerriket med dertil hørende kontakter og slektskapsforbindelser, som nå i et ikke ubetydelig omfang falt utenfor ordningen til det nye forente kongedømmet. Deres langvarige kamp og innsats for ressursene på Østlandet ble således

¹⁹ Angående omfanget av kongemaktens jordeiendommer, se Bjørkvik 1968: 1; Dørum 2004: 235. Knut Dørum mener også at de kongelige donasjonene, som igjen må føres tilbake på konfiskasjoner, må ha omfattet langt flere eiendommer enn de som direkte kan belegges i middelalderkildene (Dørum 2004: 226).

²⁰ Om inntektene til for eksempel en sysselmann, se Bagge 2010: 130–131.

²¹ Hs kap. 74. *Hákonar saga I*, s. 244: «Gunnarr Ásuson hét maðr. Hann hafði verit forn Beglingr ok mikill óvin Birkibeina. Hann gerðisk handgenginn Hákonu konungi þá er Baglar gáfusk upp. En því hann enga sæmð af konungi sem hann vildi þá hljóp hann til Ribbunga ok tók þegar lén af þeim, ok fekk hann mikla sveit».

oversett i forlik og endelig avtale mellom de to tidligere motstandsflokkene i 1217 og 1218. Konsekvensen var at et viktig sosialt segment ble fratatt sin kilde til makt og rikdom. I 1219 krevde derfor en stor andel av det lokale aristokratiet i det tidligere baglerriket, sammen med tronpretendenten for Magnus-ætten, sin etter deres mening rettmessige del av makt og innflytelse, jordegods og inntekter, på Østlandet.

Ifølge Knut Helle bygde ribbungreisningen på østnorske utkantområders «misnøye med syslestyret i sentralområdet», en påstand som får tilslutning fra Knut Dørum.²² Selv er jeg ikke enig med noen av de to på dette punktet. Bakmennene til dette opprøret var ikke motstandere av syslestyret som sådan, men av at de ble ekskludert fra både inntektene og innflytelsen som fulgte med nettopp denne ordningen. Forliket i 1217 og den påfølgende avtale samt nedleggelse av baglernavnet viste seg å stenge muligheten til sentrale maktposisjoner for ærgjerrige høvdinge på Østlandet, og de må ha sett det slik at de kunne oppnå mer ved å samle seg om Sigurd Erlingsson (Se Arstad 2019: 55–57). For med sitt *legitime* krav på tronen var den unge kongssønnen et alternativ til birkebeineren Håkon Håkonsson som formell distributør av sysler og andre rettigheter som tilfalt en konge av Norge. Men foruten nødvendigheten av å ta til konge en person med et legitimt krav på tronen, mener jeg at også *reell dynastisk motivert lojalitet* til Magnus Erlingssons ætt påvirket valget av Sigurd Erlingsson og derav oppslutningen om dette opprøret mot birkebeinerkongedømmet.²³

Faktum er i alle fall at når den sytten år gamle Sigurd Erlingsson ankom Østlandet ble han vist heder og mange ble straks hans håndgangne menn (Hs kap. 57). Alexander Bugge var inne på viktige elementer for oppslutningen bak det unge kongsemnet når han skrev at reisningen var en følge av vikværingenes kjærlighet til Magnus Erlingssons ætt og deres ønske om å styre seg selv (Bugge 1916: 247–248). Deres ønske om egen innflytelse har jeg allerede vært inne på, bakgrunn og motivering for opprøret. Nå er det ribbungene som en reell maktfaktor og alvorlig trussel mot birkebeinerkongedømmet samt Magnus-ættens krav på tronen i Norge og samtidens oppfatning av dette under innbyrdesstriden på 1220-tallet jeg vil rette oppmerksomheten mot.

²² Helle 1995: 77. Tilsvarende i Helle 1991: 100; Dørum 2004: 46.

²³ Dette slektskapet var også viktig for oppslutningen om slittingene: «Alle trodde de at Bene, høvdingen deres, var riktig sønn til kong Magnus, slik som han sa.» (Hs kap. 33) «Hugðu þeir allir at Beni, höfðingi þeira, væri sannr sonr Magnúss, sem hann sagði.» (*Hákonar saga I*, s. 210)

Bakgrunnen for og årsaken til forliket i 1223

Riksmøtet i Bergen 1223 skulle slå fast hvem som var mest berettiget til kongsnavnet i Norge.²⁴ Ifølge P.A. Munch var Håkons myndighetsalder en viktig årsak til at et riksmøte ble avtalt nettopp nå, for som følge av dette kunne ikke Skule lenger formelt agere som hans verge. At det her er en sammenheng er noe jeg kan slutte meg til. I sitt videre resonnement skrev han at møtet neppe kunne gjennomføres før det var blitt fred på Østlandet (Munch 1857: 651–652), og her mener jeg Munch var inne på noe vesentlig for å forstå kronologien i hendelsesforløpet som førte frem til *forliket* mellom kong Sigurd og Skule jarl.

Håkon Håkonsson ble myndig i 1222. Dette fikk betydning for den eksisterende ordningen som regulerte forholdet mellom konge og jarl (se Blom 1972: 19–22), og det fremgår av sagaen at det i 1222 var planer om å avholde et stort møte i Bergen sommeren året etter (Hs kap. 77). Problemet var at ribbungene var en formidabel motstander på Østlandet, og Skule må ha visst at han umulig ville kunne nedkjempe dem i nær fremtid (se Arstad 2019: 109–112). Det er mot denne bakgrunnen vi må forstå hvorfor jarlen nettopp nå gjorde sonderinger overfor Sigurd. Kong Inges samfedre bror og, i hvert fall etter eget og mange andres syn, legitime arving også til tronen, ville stille med best mulig kort på hånden til det forestående riksmøtet. Det at ribbungene la ned sine våpen kunne vise seg å bli et ess, og vi leser da også at ordet gikk at dette var jarlens fagreste seier så langt, og at han nå hadde skaffet fred over hele riket (Hs kap. 84). Skule kunne i og med dette, og i motsetning til Håkon, tre frem på riksmøtet fremgangsrik fra krigen, og en slik leder var noe folket, og særlig stormenn og hird, ville ha. Men grunnet ribbungenes militære styrke måtte altså dette skje ved hjelp av diplomati.

I denne sammenhengen bør vi feste oss ved følgende: «Det ordet gikk i Viken at dette var den fagreste seier som jarlen hadde vunnet, ettersom han *uten kamp* hadde brutt ned en så stor og sterk flokk som ribbungenes».²⁵ Jeg mener sagaens ord om at Skule «uten kamp» hadde oppnådd fred nettopp ikke hadde sin årsak i en militær nedkjempelse av motstanderen, men var et resultat av en politisk avtale mellom to tilnærmet likestilte parter. Ser vi perioden 1219–1223 generelt, og for Skules vedkommende særlig 1221–1223, gir ordene om at ribbungene ble nedkjempet uten kamp

²⁴ Selv om Håkon Håkonsson fikk kongenavn i 1217, var det først i 1223 det ble en endelig avklaring på hvem som rettmessig skulle være Norges konge. I årene forut for dette stod nemlig ikke Håkon så sterkt som Sturla Tordsson forsøkte å gi inntrykk av. Bagge 1996: 97, 98, 99, 100. Tilsvarende hos Bull 1931: 261.

²⁵ Hs kap. 84 [min kursivering]. *Håkonar saga I*, s. 256: «En sá orðrómr lék á í Vikinni at þessi væri hinn fegrsti sigr er jarl hafði unnit, þar sem hann hafði orrostulaust eytt svá miklum ok styrkum sem Ribbungar váru.»

liten mening. Men i lys av kontakten Skule vinter og vår 1223 hadde med Sigurd, får ordene om at det sommeren 1223 uten kamp var blitt fred over hele Norge en logisk forklaring. Det var ved *forhandlinger* Skule jarl hadde fått en slutt på krigen. Årsaken til det var imidlertid ikke at ribbungene hadde tapt militært, men at Sigurd Erlingsson i egen interesse ville søke en politisk løsning på det planlagte riksmøtet i Bergen.

Som det fremgår av sagaen sendte Skule fredsforløpere til ribbungenes konge allerede i 1222. Men først året etter aksepterte Magnus-ætlingen forlik og fred. I sagaen omtales det i den mellomliggende perioden både brevsendinger og mekling mellom partene. Ett av temaene som må ha blitt berørt er det forestående riksmøte hvor retten til tronen og delingen av landet skulle avklares, og da er vi inne på noe jeg mener er en vesentlig årsak til hvorfor ribbungene midlertidig la ned våpnene. For jeg vil mer enn anta at Sigurd i denne korrespondansen fremmet krav om at også hans rettigheter måtte vurderes.²⁶ Hvem som hadde best rett til kongnavnet i Norge var det nemlig ingen unison oppfatning om i samtiden. Som det blir eksplisitt fortalt i sagaen om situasjonen i forkant av riksmøtet:

[...] det [var] mange krav på kongemakt og farsarv fra de menn som gjerne ville skaffe seg sjøl makt. Og fordi kongen [Håkon] var ung og andre lenge hadde sittet i hans farsarv, var det svært mange menn som var i sterk tvil om hvem de ville tjene. Det var somme som gjerne ville gjøre ende på både ætt og avkom etter kong Sverre på grunn av gammelt fiendskap som de hadde hatt med ham, derfor var det stor tvil over hele landet, men mest blant stormennene.²⁷

Det eneste som var sikkert ved tronfølgeordningen er at ingen av tronkreverne kunne være trygg på hvem som hadde best rett.²⁸ Sterkt medvirkende til at det ble en stans i krigshandlingene må ha vært aksepten Magnus-ætlingens krav ble møtt med, og

²⁶ Det er ikke usannsynlig at anmodningen om at alle som mente å ha krav på kongemakt og rett til Norge om å delta på møtet hadde sin bakgrunn i forhandlingene mellom kong Inge Bårdssons bror og kong Magnus Erlingssons sønnesønn (Hs kap. 85, 87–88).

²⁷ Hs kap. 85 [mine kursiveringer]. *Hákonar saga I*, s. 257: «En þo var mikit ákall á ríki Hákonar konungs ok föðurleifð af þeira manna hendi er sik vildu fram draga til ríkisins. En með því at konungr var ungr ok áðr höfðu aðrir lengi setit í hans föðurleifð þá var sat mikill fjöldi manna er mjök váru tvídrægir hverjum þjóna vildi. Váru þeir sumir er gjarna vildu fyrirkoma ætt ok afspringi Sverris konungs fyrir fornan fjándskap er þeir höfðu til hans haft. Ok var því mjök tvídrægt um allt landit ok mest af stórmenni»..

²⁸ Lunden 1987 (1976): 186. For en nærmere analyse av den uavklarte situasjonen med hensyn til hvem som hadde størst rett til tronen i Norge, se Haga 1974: 22–57.

den mulige gevinsten dette gav kongssønnen Sigurd Erlingsson – en politisk løsning på konflikten og et fredelig oppgjør om deling av landet.

Sigurd Erlingssons krav var en tredjedel av Norge (Hs kap. 84). Med bakgrunn i den militære utviklingen 1219–1223 samt den uavklarte situasjonen med hensyn til rettmessig kongemakt som eksisterte i landet på denne tiden, selv innenfor birkebeinerkongedømmet, kan ikke målet om gjenopprettelse av et rike tilsvarende baglernes blitt ansett som umulig av ham selv eller ribbungenes høvdinge fra det lokale aristokratiet på Østlandet. Det er heller ingen grunn til å tro at denne maktkonstellasjonen var motstandere av fred så fremt de da ikke ble satt til side i styringen og utenfor inntektene. Fredsslutningen i 1223 ville gi mulighet for et møte hvor man kunne forhandle om varig fred, ordnede forhold og et anerkjent rike ved siden av birkebeinerkongedømmet. Vi kan antagelig rekne Kvitsøyforliket som mal for mulig løsning, der Sigurd fikk gjenopprettet grensene til baglerriket, noe en stor del av hans støttespillere hadde vært med på å kjempe frem og som mange hadde ønsket å opprettholde etter Filippus' død i 1217 (Hs kap. 27).

Magnus-ættens krav på tronen i Norge 1223

Tidspunktet for avtale mellom kong Sigurd og Skule jarl kan tidfestes til april 1223. Når det nå var blitt enighet mellom de to pretendentene kunne endelig dato bestemmes, og det ble innkalt til riksmøte i Bergen med start på olsok (29. juli) (Hs kap. 86). Våre kilder med bakgrunn i birkebeinertradisjonen fremstiller selvfølgelig ikke Magnus-ættens krav som spesielt sterke. I norsk historiografi er det imidlertid gått enda lenger. For selv om Sigurd Erlingsson i sagaen presenteres som en av kandidatene med krav på tronen, er han avskrevet av norske historikere. For eksempel skriver Sverre Bagge at det på riksmøtet kun var tre kandidater; Guttorm Ingesson, Skule Bårdsson og Håkon Håkonsson (Bagge 1996: 97). Ribbungenes konge og hans etterfølger Knut Håkonsson gis ingen rolle i dette spillet om tronen. Kåre Lunden utelot som Bagge Sigurd Erlingsson, men inkluderte dog Knut Håkonsson (Lunden 1987: 185). Jeg antar årsaken til at Lunden inkluderte sistnevnte er fordi Knut på det tidspunktet representerte en av tronpretendentene på *birkebeinersiden*, og derfor sammen med Håkon, Guttorm og Skule ble presentert som kandidater på riksmøtet.²⁹

Blant norske historikere er det altså i all hovedsak kun Sverre-ætten som betyr noe i denne sammenhengen, og birkebeinertradisjonen som får råde. Men det er klart at Sigurd Erlingsson i egenskap av å være sønnesønn av kong Magnus Erlingsson også hadde krav som på begynnelsen av 1200-tallet naturlig måtte komme i betrakt-

²⁹ I sagaens presentasjon av tronpretendentene navngis imidlertid Sigurd Erlingsson foran birkebeinerjarlen Håkon Galens sønn (Hs kap. 88).

ning, selv om det altså ikke har vært en aktuell problemstilling blant historikere på 1800- og 1900-tallet. For det er et faktum at Sigurd opptrådte på riksmøtet som en av pretendentene med krav på Norge. Og at han der fremla sitt krav fremgår av den presentasjonen erkebiskop Guttorm skal ha gitt på møtet: «Vi har hørt kravet fra mange menn, som mener de har rett til Norge, og Vi [erkebiskop Guttorm] er også kjent med bakgrunnen for de flestes krav. Og likevel ville vi lytte til dem enda en gang.»³⁰ Og blant dem det skulle lyttes til var: «Sigurd Ribbung, sønn til Erling Steinvegg, han mener også å ha krav på Norge etter kong Magnus, som han sier er hans farfar.»³¹

Når det gjelder samtidens oppfatning av Magnus-ætlingen vil jeg samtidig påpeke at han selv i *Håkons saga* flere ganger blir omtalt med tittel av konge, for eksempel da ribbungene anført av «Sigurd, kongen deres» overfalt birkebeinerne i Oslo sommeren 1221.³² Eller da birkebeinerne i Mjøsa ble angrepet i 1222: «De ble ledet av Sigurd, kongen deres».³³ Bruken av kongetittelen fremgår tydelig i Sturla Tordssons beskrivelse av en følge ved forliket i 1223: «Sigurd skulle ri til jarlen og *frasi seg kongsnafnet*».³⁴ Her kan også nevnes et brev der kong Sigurd stadfester Nonneseter klostets eiendomsrettigheter og tar det i sitt vern.³⁵ Likeså finner vi tituleringen i flere av de islandske annalene: «Sigvrðr konongr» (Annales Reseniani (K)); «Sigurði konungi» (Henrik Høyers Annaler (O)); Sigvrðr Erlings *sonr* Ribbungakonvngr» (Annales regii (C)).³⁶ Nedtegnelsene varierer, men det er ingen tvil om at man også på Island oppfattet Sigurd Erlingsson som konge. Relevant i denne sammenhengen er også at Sigurds dødsår, blant annet i Gottskalks Annaler, ble registrert ved siden av kongen av Frankrike, noe som i hvert fall ikke underkjenner hans anseelse eller den rang han var anerkjent å ha hatt: «Loduers Fracka kongs [Louis VIII]. Sigrdar kongs Erlings sonar» (Gottskalks Annaler (P), *Islandske annaler*, s. 326). Samtidig må det jo sies at oppslutningen om Magnus Erlingssons sønnesønn på Østlandet klart

³⁰ Hs kap. 88. *Hákonar saga I*, s. 259: «Ver höfum heyrð margra manna tilmæli er sik telja til Nóregs, ok eru oss kunnig flestra þeira málaefni, ok þó viljum vér gjarna til hlýða».

³¹ Hs kap. 88. *Hákonar saga I*, s. 260: «Sigurðr Ribbungr, son Erling steinvegs, ok kallask til kominn Nóregs eftir Magnús konung er hann kallar föðurföður sinn.»

³² Hs kap. 69. *Hákonar saga I*, s. 239: «Sigurðr, konungr þeira».

³³ Hs kap. 78. *Hákonar saga I*, s. 249: «Sigurðr konungr þeira var fyrir þeim».

³⁴ Hs kap. 84 [min kursivering]. *Hákonar saga I*, s. 256: «Sigurðr reið á vald Skúla jarls í gríðum ok gaf upp konungsnafn».

³⁵ *Akershusregisteret af 1622*, nr. 147; *Regesta Norvegica*, I, nr. 476.

³⁶ *Islandske annaler*, s. 24, 63, 126. Det finnes flere eksempler i de andre islandske annalene, trykt i Storms utgave.

peker i retning av at også denne gren av kongeætten hadde både sterke støttespillere og stor appell.³⁷ Det kan i hvert fall ikke være noen tvil om at Sigurd Erlingsson i 1223 var anerkjent som en av flere pretendenter med det som ble oppfattet som et legitimt krav på den norske tronen.

Selve riksmøtet er analysert og kommentert av mange, og jeg vil derfor ikke selv gjøre tilsvarende i denne sammenhengen.³⁸ I denne omgang er det nok å slå fast utfallet av riksmøtet, hvilket var at Håkon Håkonsson ble foretrukket fremfor Guttorm Ingesson, Skule Bårdsson, Knut Håkonsson og Sigurd Erlingsson (Hs kap. 91). Og i likhet med forliket i 1217 ser heller ikke fredsforsøket i 1223 ut til å ha tilgodesett det lokale aristokratiet på Østlandet (Hs kap. 98, 99), like lite som Magnus-ættens representant fikk det som han ville – med fredelige midler.

Nytt ribbungopprør – birkebeinerne på defensiven

Sommeren 1224 reiste Sigurd Erlingsson opprørsfanen igjen, samlet sine menn og gikk umiddelbart til angrep på birkebeinerkongedømmets representanter på Østlandet. Kun ett år senere hadde de tatt kontroll over store deler av landsdelen, inkludert den tidligere birkebeinerbastionen Hedmark (Hs kap. 126) Ribbungene ble nå reknet som en trussel mot birkebeinerne så langt nord som Valdres og Gudbrandsdalen, mens de i motsatt retning omtales vidt omkring i bygdene like sør til Lindesnes (Hs kap. 129, 130).

Kåre Lunden skrev: «Ribbungene lå i det store og hele militært under i disse kampene, i hvert fall så snart de hadde med hovedstyrkene til kongemakten å gjøre, under ledelse av jarlen eller kongen.» (Lunden 1987: 174) Jeg kan ikke se at det var tilfellet, i hvert fall ikke når birkebeinerne stod under Håkon Håkonssons ledelse og Sigurd Erlingsson var hans motstander. Etter at Håkon selv hadde overtatt ledelsen av krigføringen på Østlandet var birkebeinerne blitt drevet tilbake skanse for skanse. Resultatene av birkebeinerkongens gjennomføring av det foreløpig siste felttoget (høsten 1225) var like lite imponerende som det første (januar–februar 1225) han gjennomførte. Da som nå var det Håkons menn som led nederlag i felten og måtte gjennomføre en retrett, og det er her verdt å påpeke at siste gang Håkons egen saga omtaler et nederlag for ribbungene på Opplanda var da deres fem speidere falt ved gården Jevnaker en gang i begynnelsen av februar 1225 (Hs kap. 122) Det kan således ikke være noen tvil om at også det andre felttoget må reknes som et mislykket forsøk fra kong Håkons side på å svekke ribbungenes makt på Østlandet (se Arstad 2019: 181–184). Da birkebeinerne skip sent på høsten 1225 satte kjølen mot Vestlandet

³⁷ Se Arstad 2019, for eksempel s. 81–90.

³⁸ For en kort sammenfatning, se Helle 1972: 135–137.

stod kong Sigurd sterkere på Østlandet enn han hadde gjort før kong Håkon iverksatte sin andre offensiv mot ribbungene på under ett år. Og det var ikke fordi tjuvpakk og kjeltringer (som Håkon skal ha formulert det) førte kampen mot birkebeinerkongedømmet, men fordi representanter for det lokale aristokratiet på Østlandet hadde større oppslutning enn birkebeinerne, og at deres leder var en karismatisk representant for Magnus-ætta med større militære og politiske evner enn Sverres sønnesønn.³⁹

Flere har hevdet at Valdemar II hadde tunge interesser på Østlandet og at Sigurd Erlingsson og ribbungene i sin kamp mot birkebeinerne kunne mobilisere sterk dansk støtte (se Orning 2014: 214). Dette mener jeg i beste fall var en mulighet som ikke fant sted. Kongen av Danmark hadde for ham viktigere saker å vie sin egen tid og rikets ressurser, deriblant korstoget mot Estland som ble iverksatt i 1219 (ca 1.500 skip og mer enn 30.000 mann), omtrent et halvår før ribbungene reiste opprørsfanen. 15. juni seiret danskene i slaget ved borgen Lyndanisse (Tallinn), men den væpnede misjon fortsatte de nærmeste årene. Dette innebar at det å avgi støtte i form av skip, utstyr eller personell til et opprør i Norge ikke kan ha vært særlig prioritert i den perioden. I mai 1223 ble så kong Valdemar og hans sønn tatt til fange av grev Heinrich av Schwerin, og de ble ikke løslatt før i julen 1225. I disse årene var danskene opptatt av å få satt sin konge fri, sikre seg allierte og skaffe penger til en enorm løsesum. Også i denne situasjonen er det veldig lite sannsynlig at de kongeløse danskene kan ha viet ribbungopprøret en tanke, eller militær bistand i noen form. Og når Valdemar II endelig var på frifot mobiliserte han i året 1226 sitt rike til kamp (ca 3.000 riddere og 14.000 fotfolk) for å gjenvinne det tapte, et forsøk som endte med nederlag i slaget ved Bornhøved 22. juli 1227, i tid omtrent samtidig som da ribbungene la ned våpnene. Som denne korte gjennomgangen har vist hadde kong Valdemar Sejr og det danske rikets ledende menn, fra de senest i 1218 startet planleggingen og påfølgende mobilisering til korstoget mot Estland og like til nederlaget på slagmarken i 1227, det meste om ikke all sin oppmerksomhet og sitt rikes ressurser innrettet mot allierte og fiender i Baltikum og Tyskland, ikke mot et internt opprør nord i Norge.⁴⁰ Det er også et faktum at ingen dansk bistand til ribbungene eller innblanding av noe slag omtales i kildene, til forskjell fra tidligere i innbyrdesstriden. Når det derfor gjelder mulig påvirkning fra utlandet under krigen på 1220-tallet, var ribbungenes forbind-

³⁹ En mer detaljert studie med fokus på Sigurd Erlingsson som militær og politisk leder samt hvordan og i hvor stor grad ribbungopprøret utgjorde en alvorlig trussel mot birkebeinerkongedømmet, se Arstad 2021 (under utgivelse).

⁴⁰ Kong Valdemars oppmerksomhet og fokus med tilhørende ressursbruk sør- og østover for Danmark fremgår blant annet i Jensen 2021 (under utgivelse).

elser til naboriket i øst tettere enn tilfellet var med Danmark i sør (se Arstad 2019: 133–136, 190–193).

Sigurd, sønn av Erling, sønn av Magnus Erlingsson – konge av Norge

Jeg vil nå trekke frem et tema som sto sentralt på i hvert fall to viktige møter, men sannsynligvis i mange flere sammenhenger, denne høsten – Sigurd Erlingssons ætt, og dermed krav på den norske tronen. Problemstillingens åpenbare aktualitet er samtidig relevant som en indikator på styrkeforholdet mellom ribbungen og birkebeiner på Østlandet i midten av 1220-tallet.

Kong Håkon fremstår som veldig iherdig etter å fastslå at ribbungenes seierrike konge nettopp *ikke* var sønnesønn av Magnus Erlingsson. På møtet mellom Sigurd Ribbungs sendemenn og birkebeinerne på Eidsvoll i 1225 skal Håkon ha sagt:

Og ikke vet Vi heller, om Sigurd er sønn til Erling eller ikke. Men det vet Vi for visst at Erling var ikke sønn til kong Magnus, det var løgn tvers igjennom det han fór med, som de kjenner til som sitter her nå, De Arnbjørn Jonsson, og De Gunnbjørn, og De Simon Kyr.⁴¹

Men ikke alle kan ha vært like sikre i denne sak som Håkon påsto at de var. Det fremgår i hvert fall at Arnbjørn ikke ønsket å uttale seg om baglerkongen Erlings angivelige mangel på legitimitet. Og dersom Gunnbjørn hadde noe å si om saken, er det utelatt i sagaen. Men Simon Kyr tok ordet og bekreftet villig sin konges påstand, hvilket medførte ordskifte mellom ham og Sigurd Ribbungs hirdmenn Erling Roms-tav og Alv Styrsson (Hs kap. 134).

Det var også den samme Simon Kyr som på et møte i Konghelle senere samme året gav uttrykk for at den Erling han hadde tjent ikke var den samme Erling som hadde vært fengslet i borgen på Visingsö. Denne gangen var de tidligere baglerhøvd-ingene Lodin Gunnesson og Hallvard Bratte til stede på stevnet. Men heller ikke de, like lite som Arnbjørn Jonsson og Gunnbjørn Jonsbror tidligere, bekreftet ifølge sagaen Håkons påstand om at «de hadde tjent en falsk kongssønn da de var med Erling Steinvegg».⁴² Og at Simon Kyr også denne gangen var den eneste av birkebeinerne tidligere motstandere som gav uttrykk for dette angivelige falskneri,

⁴¹ Hs kap. 134. *Hákonar saga* I, s. 304: «Vítum vér ok eigi hvárt Sigurðr er son Erling steinvegs. En þat vítum vér til viss at hann er eigi son Magnúss konungs, ok þat var fals eitt er hann fór með, sem þeim er kunnigt er nú sitja hér hjá, Arnbjörn Jónsson, ok þer, Gunnbjörn, ok þer, Símon kýr.».

⁴² *Hákonar saga* I, s. 308: «þeir hefði eigi þjónat réttum konungssyni þá er þeir váru með Erlingi steinvegg».

sannsynliggjøres av hvordan Håkon forsøkte å gjøre Simons ord til en sannhet for dem alle: «Kongen tok da *alle som var til stede* til vitne på, at *Simon vedstod seg det falskneri som de hadde fart med*».⁴³ Hadde det vært flere sentrale baglere enn Simon Kyr som Håkon kunne påberope seg vitnemålet til, hadde han selvfølgelig gjort det, og Sturla Tordsson skrevet det ned. Men verken flere navngitte baglere, eller «baglerhøvdingene» som samlebegrep, vedstod seg noe sted i sagaens fremstilling å ha tjent en falsk kongssønn. Det var det kun Simon Kyr som gjorde.

Likevel er det altså Simons påstand som de fleste senere historikere har tatt til seg som en sannhet. Blant disse finner vi også Kåre Lunden. Etter først å slå fast at ingen etter hans tolkning av sagaen mente Sigurd var sønn av Erling, skrev Lunden «at man i denne tiden tok opp *vitneprov som beviste* at hans [Sigurds] påståtte far [Erling] i hvert fall ikke var sønn av kong Magnus Erlingsson.» (Lunden 1987: 179 [min kursivering]) Denne slutningen er basert på Simon Kyrs ord, og at kong Håkon tok alle til vitne på at slik var det. Som det ikke sjelden fremgår i norsk historiografi er det birkebeinernes syn i saken – birkebeinertradisjonen – også vedrørende deres motstandere, som er blitt den vedtatte sannhet for ettertiden. Men i samtiden var det ikke nødvendigvis slik.

Selv etter å ha blitt oppfordret av sin konge Håkon om å bekrefte hans utsagn, ville altså ikke Arnbjørn Jonsson si noe om Erlings angivelige manglende slektskap med kong Magnus. Derimot var den tidligere baglerhøvdingen tydelig da han i 1218 sa han ikke ville tjene Bene Skinnkniv, lederen for slittingene, en selvproklamert sønn av Magnus Erlingsson. I budsendingen til Arnbjørn sa Bene at han ikke ventet at han ville kjempe mot bror til kong Erling som han tidligere hadde tjent. Til dette skal Arnbjørn ha svart: «Det er rett som Bene sier at det sømmer seg dårlig for meg å slåss mot Erlings bror, og det vil jeg heller ikke gjøre dersom jeg får vite for sant at han er hans bror. Men jeg tror Bene kommer fra en annen ætt.»⁴⁴ Om baglerhøvdingen visste Erling var en bedrager, ville ikke det manglende slektskapet med ham ha vært noe argument imot Bene, slik de her fremgår at det var. Lendmannens ord, og eller nettopp manglende sådanne ved disse tre anledningene, gir all grunn til å tro at Arnbjørn mente han hadde tjent en kongssønn i 1204–1207, og som birkebeinerhøvding fortsatt var av den oppfatningen da han i 1218 motsatte seg Bene, og i 1225 ikke ville bekrefte Håkons påstand. I så fall var han ikke alene om å mene dette.

⁴³ Hs kap. 139 [mine kursiveringer]. *Hákonar saga* I, s. 309: «Konungr skírskotaði þá þessu undir þá menn er hjá at Símon gekk við með hverju falsi þeir höfðu farit». *Hákonar saga* I s.309.

⁴⁴ Hs kap. 34. *Hákonar saga* I, s. 211: «Rétt segir Beni þat at mér samir illa at berjask í móti bróðir Erlings, ok þat mun ek eigi gera ef ek spyr með sannendum at hans bróðir er. En ek hygg at Beni þessi sé í annarri ættartölu.»

Blant baglerne og deres støttespillere var oppfatningen at Erling var sønn av Magnus Erlingsson. Det er ingen tvil om dette i den kortere versjonen av *Baglersagaen*, noe som dermed står i motsetning til den lengre sagaen med sitt utgangspunkt i birkebeinermiljø. I sin gjennomgang og analyse av alle bevarte tekster av baglersagaene skrev Hallvard Magerøy: «Overleveringa om Erling Steinveggs bakgrunn er særst ulik i dei to versjonane, og truleg uttrykk for den allment godtekne tradisjonen innan kvart parti.»⁴⁵ I samtiden var det altså to meninger om kong Erling var sønn av kong Magnus. Selv om kanskje ikke de lærde strides om dette slektskapet, så gjorde i hvert fall befolkningen og tilhengerne av henholdsvis birkebeinerne og baglerne det, og på 1220-tallet også ribbungenes krigere og sympatisører. Og derfor, om vi da ikke velger *kun* å la birkebeinertradisjonen råde når vi skal vurdere samtidens syn på baglerkongen Erlings legitimitet, kan vi altså *ikke* konkludere med at han ikke ble oppfattet og akseptert som den Erling selv og hans menn påsto at han var – en kongssønn. I vår tid kan vi derfor selvfølgelig heller ikke være helt sikre på hvilket av synspunktene som var det rette.

Hva da med slektskapet mellom baglerkongen Erling og ribbungenes konge Sigurd? Knut Helle skrev følgende om dette: «Sigurd, *angivelig* sønn til Erling Steinvegg» (Helle 1991: 100 [min kursivering]). Kåre Lunden skrev: «Sigurd, *som skulle være* sønn av kong Erling Steinvegg.» (Lunden 1987: 173 [min kursivering]) Hos begge disse sentrale historikerne er tvilen på farskapet det som formidles til leseren. Lunden trakk det så langt som å si at «ingen, etter sagaen, trodde Sigurd var sønn av Erling Steinvegg» (Lunden 1987: 179). Dette stemmer ikke. Våre opplysninger setter nemlig ikke, med unntak for utsagn av Håkon Håkonsson, spørsmålsteget ved om Erling var far til Sigurd. Det var Erling sønn av Magnus som var stridens kjerne. Her følger tre eksempler som viser at slektskapsforholdet mellom Sigurd og Erling ikke var ankepunktet i birkebeinerne påstander om at Håkons rival ikke hadde et legitimt krav på kongeriket.

At Sigurd var sønn av baglerkongen Erling ble «bekreftet» av lagmannen Gunnar bonde på riksmøtet i 1223: «La vikværingene si lov for ham [Sigurd], for de hevet *ham og far hans* til makten».⁴⁶ Dette skal ha vært uttalt av lagmannen fra Trøndelag, som ifølge birkebeinerkongen aldri før hadde snakket usant (Hs kap.90). Det samme slektskap fremgår også i en strofe Sturla Tordsson kvad om at Sigurd i 1224 på nytt hadde reist opprørsfanen, og hvor han omtales som «Erlings frænde».⁴⁷ Som det siste

⁴⁵ Magerøy 1988: 71. Om birkebeiner- og baglertendens, se også Helle 1958: 61.

⁴⁶ Hs kap. 91 [min kursivering]. *Hákonar saga* I, s. 262: «Segi Víkverjar honum lög, þeir hófu hann ok hans föður.»

⁴⁷ Hs kap. 104. *Hákonar saga* I, s. 273: «Erlings frændi».

eksemplet vil jeg trekke frem noen ord kong Håkon skal ha uttalt i 1225 om slektskapet mellom baglernes konge og Sigurd Ribbung: «denne Erlings avkom.»⁴⁸ Selv ikke birkebeinerne ser altså ut til å ha tvilt på dette farskapet.

Derimot var altså Håkon iherdig i sin innsats for å få avkreftet, eller i det minste så tvil om, slektskapet mellom Magnus og Sigurds far Erling. Argumentasjonsrekken munnet ut i det som helt sikkert var *hovedpoenget*, nemlig Håkon Håkonssons ønske om at alle som var til stede heretter skulle være vitner på det falskneri som baglerne hadde gjort seg ansvarlig i ved å følge denne Erling, og dermed også, det jeg mener var birkebeinerkongens *virkelige agenda* med å fremme påstandene om at baglerkongen Erling ikke var sønn av kong Magnus Erlingsson: «likeså alle de som siden hadde tjent denne Erlings avkom.»⁴⁹ Det var altså Sigurd Ribbungs håndgangne menn, støttespillere, og sympatisører som var «målgruppen» for disse anklagene om å tjene en falsk konge, «denne Erlings avkom». De var alle sammen like skyldig i det *falskneri* som baglerne var som hadde fulgt hans far.

Som jeg allerede har argumentert for hadde Magnus-ætten fortsatt både legitimitet og appell i befolkningen, ikke minst på Østlandet. Både høy og lav måtte derfor overbevises om at Sigurd var en person uten rett til kongsnamnet. Nettopp av den grunn var det at Håkon gang på gang forfektet at hans rival var «en mann som ikke er ættbåren til Norge.»⁵⁰ Han var ikke verdig verken deres lojalitet eller oppslutning. Vi kan derfor være rimelig sikre på at det der Håkons hær eller hans representanter for øvrig skred frem, foregikk en propagandaoffensiv mot både Erling Steinvegg og Sigurd Ribbung, hvor et hovedargument var deres manglende slektskap med Magnus Erlingsson. Og årsaken til denne av birkebeinerne initierte oppmerksomhet mot baglerkongen Erlings angivelige falskneri nå, nesten tjue år etter hans død, var selvfølgelig den *trusselen* ribbungene representerte mot birkebeinerkongedømmet. Kong Sigurds menn hadde et stadig større nærvær på Østlandet, og oppslutningen i befolkningen var i lys av sagaen utvilsomt økende. Kong Håkon og hans folk var under stort press, militært i felt på Østlandet, men også med hensyn til stadig krav om ressursmobilisering i den øvrige delen av riket, særlig på Vestlandet (Hs kap. 130, 141). Det er i denne strategiske konteksten vi må forstå kong Håkons gjentatte påstander om at Erling ikke var sønn av kong Magnus.

Sverre Bagge skriver blant annet følgende om det politiske spillet i Heimskringla, der behovet for å inneha et legitimt arvekrav på kongemakten var i fokus:

⁴⁸ Hs kap. 139. *Hákonar saga* I, s. 309: «afkvæmi þessa Erlings.»

⁴⁹ Hs kap. 139. *Hákonar saga* I, s. 309: «ok þeir allir síðan þjónuðu afkvæmi þessa Erlings.»

⁵⁰ Hs kap. 143. *Hákonar saga* I, 312: «er ekki er til Nóregs borinn.»

A sort of basic legitimacy seems to be a necessary condition for playing the game at all. [...] Legitimacy thus serves as a sort of ‘entrance ticket’ to the game. When this condition is satisfied, there is no question of degrees of legitimacy; then intelligence, arms, and the ability to attract followers settle the issue (Bagge 1991: 86, 87).

Så langt i krigen hadde det vist seg at Sigurd Erlingssons politiske og militære evner var noe birkebeinerne ikke klarte å hamle opp med. Derfor måtte Håkon Håkonsson forsøke å svekke legitimiteten hans i stedet, å frata ham «the ‘entrance ticket’ to the game», for å låne et uttrykk fra Bagge. Innsatsen for å avkrefte slektskapet mellom Sigurd Erlingsson og Magnus Erlingsson var på midten av 1220-tallet ett av birkebeinerne mottiltak i krigen mot ribbungene. Dette ser ut til å ha hatt ganske høy prioritet, for propagandaen ble ikke kun formidlet verbalt på møter med befolkningen, men antagelig også ved hjelp av det skrevne ord og høytlesning – av den lengere versjonen av *Baglersagaen*.

Sett i forhold til innhold, ideologi og funksjon konkluderer Elisabeth Bjørsvik i *Ideologi og tendens i baglersagaen – en analyse av Baglersagaens to versjoner* med at den birkebeinervennlige versjonen må dateres til 1220-tallet (Bjørsvik 1994: 119–120). Dette faller altså i tid sammen med krigen mellom ribbunger og birkebeiner, noe også Knut Helle gjorde et poeng av i sitt arbeid *Omkring Boglungasogur*. Der kommenterte han blant annet den ytre anledningen til det negative bildet av Erling, ikke minst hans forhistorie, i den birkebeinervennlige versjonen av *Baglersagaen*. Helle mente begrunnelsen måtte være ribbungereisningen, og trusselen den utgjorde mot birkebeinerne på denne tiden. «Det måtte gi den gamle kampen mot baglene fornyet aktualitet, særlig p.g.a. slektsbåndet mellom Erling Steinvegg og Sigurd Ribbung. Dette forklarer partitendensen generelt i B [den birkebeinervennlige versjonen av *Baglersagaen*], dessuten at den særlig rammer Erling Steinvegg» (Helle 1958: 91). Slik tolker også jeg denne tendensen i sagaen.

Et element i birkebeinerne forsøk på å motarbeide oppslutningen om, og dermed også fremgangen til ribbungene, var altså den nevnte propagandaoffensiv som gikk ut på å diskreditere Håkons rival, fiendens seierrike konge. Dette måtte de gjøre ved å ramme hans far, hvilket ble forsøkt gjennomført i både tekst og tale. Tanken var åpenbart at en svekket Sigurd ville medføre et svekket opprør. Det omfanget denne retorikken hadde, slik det fremgår av både *Håkons saga* og *Baglersagaen*, viser for det første hvor sterkt ribbungene nå fremstod på Østlandet. For det andre blir det også helt tydelig hvor stor betydning og sentral rolle Håkon Håkonsson og birkebeinerne tilla Sigurd Erlingsson i og for krigens videre gang. Birke-

beinernes tiltak for å diskreditere ribbungenes konge vitner definitivt også om betydningen av tronkravet som lå i slektskapet med Magnus Erlingsson, hvilket igjen må bety at det Magnus-ættens representerte fortsatt (på 1220-tallet) var en kraft å rekne med.⁵¹

Baglerriket, ribbungopprøret og Magnus-ættens

Våren 1226 holdt ribbungene «mesteparten av Opplanda og hadde skip *i alle vann*, både i Mjøsa og andre steder. Ribbungene satte menn *i alle systeme* der, for det var *ingen birkebeiner* på Opplanda.»⁵² Og på samme tid avanserte kong Sigurd ned i Viken med en stor hærstyrke. «Men da de birkebeinene som oppholdt seg i Viken, spurte det, våget de ikke å være der av frykt for Sigurd, de gjorde seg rede til å reise nordover til kongen, og nesten alle drog bort.»⁵³ Disse to sitatene fra *Håkons saga* oppsummerer på en god måte maktforholdet på Østlandet våren 1226.

Det er alltid viktig å ha initiativet i krigen. Dette var det Sigurd som hadde, sammen med regien. Håkon hadde mer enn nok med å svare på sin rivals militære operasjoner og politiske manøver. Når det gjelder det siste, ble resultatet av Sigurds samtaler med Skule høsten 1225 på Hedmark at jarlen trakk sin hærstyrke tilbake til Trondheimen og anbefalte et forlik med ribbungenes konge (Hs kap. 132–135). I løpet av vinteren ble erkebiskopen i Norge beveget i samme retning, og våren 1226 argumenterte han åpenlyst for en «landedeling» mellom Håkon Håkonsson og Sigurd Erlingsson.⁵⁴ Erkebiskop Peter Brynjolvsson gikk til og med så langt at han «ville sette i bann alle dem som yppet strid før det var holdt et slikt forlikstevne.»⁵⁵ Sigurd

⁵¹ Her kan det også legges til at kong Håkon i 1233 selv anerkjente Magnus Erlingsson som legitim konge da han fornyet gaven kong Magnus hadde gitt Stavanger bispestol, og kalte ham sin frende (DN I 51; RN I 628) Kong Håkons privilegiebrev er udatert, men Odd Sandaker har sannsynliggjort 1233 som utstedelsesår (Sandaker 1970: 286–308).

⁵² Hs kap. 146 [mine kursiveringer]. *Hákonar saga* I, s. 315: «Ribbungar höfðu þá mestan hluta Opplanda ok skip öll í vötnum, bæði í Mjörð ok öðrum. Skipuðu Ribbungar þar allar sýslur, því at Birkibeinar vǫru engir á Upplöndum.». Her vil jeg også henvise til Narve Bjørgo som i sin undersøkelse av kilder til sagaen om Håkon Håkonsson kom frem til at Sturla Tordsson kunne benytte skriftlige embetslister som kilder, og at når det gjaldt systemene på Opplanda var de så godt som fullstendige frem til slutten av 1230-årene. Dette gjaldt utnevelser ikke bare gjort av Håkon og Skule, men også Sigurd Erlingsson. Bjørgo 1967a: 211–212. Om Sturla Tordssons dokumentariske kilder og muntlige overleveringer, se også Arstad 2019: 28–44.

⁵³ Hs kap. 142. *Hákonar saga* I, s. 311: «Ok er Birkibeinar spurðu þat, þeir er í Víkinni váru, þá treystusk þeir eigi at halda Víkinni fyrir Sigurði ok bjoggu ferð sína norðr til konungs, ok fóru í brotu flestir allir.»

⁵⁴ *Hákonar saga* I, s. 312: «landaskipti».

⁵⁵ Hs kap. 142. *Hákonar saga* I, s. 311: «ok lagði erkibyskup bann við hverjum manni er

Erlingsson hadde ved sine overtalelsevner, kombinert med krigføringens faktiske resultater, overbevist kirkens leder om behovet for og fordelene av en formell deling av landet. Det lokale aristokratiet på Østlandet hadde lenge sluttet opp om Sigurd Erlingsson. Men i løpet av vinteren 1225–1226 kan også Skule jarl, erkebiskop Peter samt biskopene Nikolas av Oslo og Hallvard i Hamar reknes med blant hans politiske medspillere.⁵⁶ Ribbungenes konge var åpenbart i stand til å tiltrekke seg alt fra bønder i perifere strøk via representanter for det lokale aristokratiet til birkebeinernes jarl og landets erkebiskop.

Det er selvfølgelig flere årsaker til at utviklingen gikk som den gjorde etter at Sigurd reiste opprørsfanen på ny i 1224, men det kan ikke være noen tvil om at hans overlegne feltherre-egenskaper vis-à-vis Håkon hadde betydning for status på Østlandet våren 1226.⁵⁷ Men da det så som verst ut for birkebeinerkongen stod skjebnen ham bi. En søndag på forsommeren 1226 red kong Håkon sin vane tro opp til Ålrekstad.⁵⁸

Da kom det en mann løpende mot ham i rasende fart ned fra fjellet. Kongen syntes det var merkelig at han fór med slik bråhast, for kongen drog kjensel på mannen og visste at han var en ribbung. Han hadde med seg en runekjevle som en av ribbungene hadde sendt ham, og der ble det meddelt at kong Sigurd Ribbung var død.⁵⁹

Sigurd Erlingssons død skulle vise seg å bli en stor gave til Håkon Håkonsson i hans kamp mot opprørerne.⁶⁰

Kåre Lunden påpekte at det på Østlandet i de første tiår av 1200-tallet fantes en eksplosiv misnøye som kunne utnyttes (Lunden 1987: 172). Det var denne

nökkurn ófrið gerði áðr sættarstefna væri reynd.»

⁵⁶ Mer om erkebiskopens beveggrunn og kirkens stillingstagen i konflikten, se Arstad 2019: 187–190.

⁵⁷ Om Sigurd Erlingsson som militær og politisk aktør, se Arstad 2021 (under utgivelse).

⁵⁸ Ålrekstad, nå Årstad, den gamle kongsgården utenfor Bergen.

⁵⁹ Hs kap. 144. *Hákonar saga I*, s. 313: «Þá kom þar í móti honum einn hlaupandi maðr mjök ákafliga ofan ór fjallinu. Konungi þótti undarligt er þessi maðr fór svá ákafliga, því at konungr kenndi manninn at hann var einn af Ribbungum. Hann hafði rúnakefli í hendi, þat er einn Ribbungr hafði sent konunginum, ok sagði svá at Sigurðr Ribbungakonungr var andaðr».

⁶⁰ For en detaljert analyse av utviklingen som fant sted i kjølvannet av dette dødsfallet, se Arstad 2019: 209–257.

slittungenes leder Bene Skinnkniv først forsøkte å mobilisere, i 1217.⁶¹ Men i motsetning til Bene under navnet Magnus Magnusson, og senere Knut Håkonsson som ribbungenes konge, maktet ingen av dem på samme måte som Sigurd Erlingsson å utnytte denne misnøyen til egen fordel. Helt avgjørende var det at Magnus-ætlingen klarte å kombinere sine dynastiske motiver med det lokale aristokratis politiske og økonomiske beveggrunner, slik at disse motkreftene fant sammen i sin motstand mot Sverre-ætten og birkebeinerkongedømmet med sine kjerneområder i Vest- og Midt-Norge.

Ved tidspunktet for kong Sigurds død var hans menn «Flokken som fred ikke ville, / atter i lyst på hærstrid», en holdning det er lett å forstå i og med den fremgangen de da hadde.⁶² Målsetningen bak tilbudet om kongsnavn til Knut Håkonsson var å opprettholde en selvstendig posisjon og rike på Østlandet i stedet for å la seg underordne birkebeinerkongedømmet. Men, dyktige og seierrike krigere som de selv var, måtte de ganske raskt slå fast at Knut ikke hadde militære evner tilsvarende Sigurd Ribbung eller sin far Håkon jarl. Knut evnet ei heller å overbevise dem om at han kjempet deres sak eller inspirere ribbunghøvdningene til å kjempe for hans. Konsekvensen var at Knut mistet lojaliteten hos det lokale aristokratiet på Østlandet og mislyktes dermed i å opprettholde støtten fra den maktkonstellasjonen som i utgangspunktet var hans naturlige, og for fremtiden helt nødvendige samarbeidspartner (se Arstad 2019: 225–234). Men foruten manglende resultater på det politiske og militære plan, er det som en konsekvens av den utviklingen også andre sider ved personen Knut som jeg mener må ha virket negativt inn på oppslutningen – hans ætt og families forbindelser.

Kampen om tronen i Norge var over tid blitt en kamp mellom Sverre-ætten og Magnus-ætten, det vil si de som påberopte seg arven etter kongene Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson. På 1220-tallet var disse representert ved henholdsvis Håkon Håkonsson og Sigurd Erlingsson. Generelt for de norske innbyrdesstridene kan man si at kongsemnets angivelige far hadde gitt signal om på hvilken side den nye opp-

⁶¹ Presten Bene Skinnkniv samlet i 1217 flokk i Marker. Ifølge sagaen besto denne i utgangspunktet av fattigfolk, derav navnet slittunger (Hs kap. 33). Men i løpet av den påfølgende vinteren sluttet også ættstore menn og bondesønner opp om opprørsfanen som var blitt reist. De angrep birkebeinere og baglere, men ble beseiret i slaget ved Gunnarsbø i 1218 og trefninger rundt om i Viken (Hs kap. 34–36, 46–47). Utviklingen som fulgte viste at Bene og slittungene ikke kunne forventes å bli en reell utfordrer til det forente birkebeiner- og baglerpartiet. Ribbungflokken ble reist, og slittungene sluttet seg til dem i 1220 eller 1221 (Hs kap. 61). Mer inngående om Bene Skinnkniv og slittungene, se Arstad 1994: 111–118.

⁶² Hs kap. 146. *Hákonar saga* I, s. 314: «Flokkr tók enn, sá er ekki, / ógnmildr, friðask vildi».

rørsflokken stod. Med få unntak hadde de som reiste seg mot Sverre og hans etterfølgere et kongsemne fra Magnus-ætten. Ved å ta birkebeinerjarlens sønn som kongsemne for en flokk mot birkebeinerne, gikk man imot det vi vel kan kalle en tradisjon i de norske innbyrdesstridene. Håkon Galen var nemlig dattersønn av kong Sigurd Haraldsson, som også var Sverres angivelige far. I 1204 var Håkon selv blant de aktuelle kandidatene til kongsnavnet etter kongene Håkon Sverresson og Guttorm Sigurdssons plutselige død i rask rekkefølge. Valget falt i stedet på hans halvbror Inge Bårdsson (E/PCI, i *Soga om Birkebeinar og bagler*, s. 27–29). Håkon ble altså ikke selv konge. Men han fikk tvunget igjennom en avtale med Inge om arven etter de to halvbrødrene, som ikke minst var til gagn for hans legitime sønn Knut:

Kong Jngi maatte giøre en Forligelse oc Contract met Hagen Jarl, at huilcken som lengst lefuede, skulde tage Riget efter den anden, oc efter beggis deris Død skulde da deris Søn tage alt Riget, som ectefød vaar, oc der paa bleff giort be-seglede Brefue under Kongens oc Grefuens, oc Erckevisp Toris oc Erckevisp Ericks, Bisp Niclausis oc Bisp Martens Secreter (PCI, i *Soga om Birkebeinar og bagler*, s.124)

Denne avtalens validitet ble bekreftet på riksmøtet i Bergen 1223 (Hs kap. 88). Men samtidig understreker denne dokumenterte arverett Knuts tilknytning til birkebeinerne og det faktum at han representerte en sidegren av Sverre-ætten. Det kunne ikke være tvil om eller ukjent for noen at Håkon jarls sønn i utgangspunktet ikke hadde noen tilknytning til de maktkonstellasjoner han nå skulle være kongsemne for.

Den dynastiske tilknytningen gjennom sverdlinjen direkte til Magnus Erlingsson hadde utvilsomt en positiv effekt for oppslutningen om Sigurd Erlingsson. Her vil jeg også trekke inn tradisjonen fra baglerriket. Sigurds angivelige farbror (Inge Magnusson) var baglernes første konge, og det var deretter Sigurds far (Erling Magnusson) som i 1204 hadde gjenreist baglerne og lagt grunnlaget for deres anerkjente og selvstendige rike som besto i årene 1208–1217. Også denne politiske og militære forhistorien må ha styrket anerkjennelsen og oppslutningen om representanten for Magnus-ætten.

Når det så viste seg at birkebeinerjarlens sønn og Sigurd Munns etterkommer verken presterte på det politiske eller militære plan, vil jeg mene hans ættebakgrunn og geografiske tilknytning ytterligere svekket Knuts stilling i befolkningen på Østlandet. I og med at han hadde vokst opp i utlandet, hadde han i utgangspunktet ingen personlige nettverk å basere seg på i Norge. Som en ytterligere forvanskning i forhold til de tradisjoner ribbungene representerte, var Knuts forbindelser her til lands å finne

hos birkebeinerne og deres sympatisører, altså på motsatt side i konflikten. I tillegg valgte kong Sigurds etterfølger å holde fast ved sine götske venner som fulgte med ham til Norge i stedet for å knytte seg nærmere ribbungenes opprinnelige høvdinger. Men disse utenlandske krigere var som han personer *uten* tilsvarende nettverk på Opplanda og i Viken som det Sigurd Ribbungs nærmeste støttespillere satt inne med. Et dårlig utgangspunkt med hensyn til de tradisjoner hans ætt og families forbindelser stod for i den norske innbyrdesstriden, ble således ytterligere forverret ved de politiske og militære valg Knut Håkonsson gjorde som konge. Når han da heller ikke leverte positive resultater kunne det for ribbungenes høvdinger og befolkningen for øvrig være så som så med lojaliteten til den for dem fremmede og ukjente representanten fra birkebeinerne rekke oppvokst i Götaland.

Ved sin død kunne kong Sigurd forsøksvis erstattes som militær øverstkommanderende. Derimot var det ikke mulig for Knut å erstatte Sigurd med hensyn til de sympatier, lojalitetsbånd, nettverk og maktkonstellasjoner Magnus-ætten samt tradisjonen fra og forbindelsene med baglerriket hadde gitt forgjengeren. Sigurd Erlingssons død var på sitt vis begynnelsen på slutten for ribbungene som et reelt alternativ til birkebeinerne på Østlandet. Dette dødsfallet innebar også slutten for Magnus-ætten som en maktfaktor i Norge – til velsignelse for Sverre-ætten og birkebeinerkongedømmet.

Kilder

- AKERSHUSREGISTERET af 1622, utg. Georg Tank. Kristiania: Den norske historiske Kildeskiftkommission, 1916.
- DIPLOMATARIUM NORVEGICUM, utg. C. C. A. Lange, C. R. Unger et al. 23 bind. Christiania/Oslo, 1849–2011 (<https://www.dokpro.uio.no>)
- HÁKONAR SAGA HÁKONARSONAR, utg. Sverrir Jakobsson, Þorleifur Hauksson & Tor Ulset. Íslenzk Fornit 32. Reykjavík: Hið Íslenzka Fornitafélag, 2013.
- ISLANDSKE ANNALER indtil 1578, utg. Gustav Storm. Christiania: Grøndahl & Søn, 1888.
- MAGNÚSS SAGA ERLINGSSONAR. I Snorri Sturluson, *Heimskringla III*, utg. Bjarni Aðalbjarnarson. Íslenzk Fornit 28. Reykjavík: Hið Íslenzka Fornitafélag, 1951.
- MAGNUS ERLINGSSONS SAGA, I HEIMSKRINGLA, *Snorre Sturlusons kongesagaer*, overs. Anne Holtmark & Didrik Arup Seip. I *Norske kongesagaer bd. 2*, red. Finn Hødnebo & Hallvard Magerøy. Oslo: Gyldendal, 1979.
- REGESTA NORVEGICA, *Bind I, 822–1263*, utg. Erik Gunnes. Oslo: Kjeldeskiftfondet, 1989.

- SAGAEN OM HÅKON HÅKONSSON, overs. Finn Hødnebo. I *Norske kongesagaer bd. 4*, red. Finn Hødnebo & Hallvard Magerøy. Oslo: Gyldendal, 1979.
- SOGA OM BIRKEBEINAR OG BAGLER – BØGLUNGA SÖGUR, *Del II*, utg. Hallvard Magerøy. *Norrøne tekster 5*. Oslo: Solum/Kjeldeskriftfondet, 1988.
- SVERRES SAGA, overs. Dag Gundersen. I *Norske kongesagaer bd. 3*, red. Finn Hødnebo & Hallvard Magerøy. Oslo: Gyldendal, 1979.

Litteratur

- ARSTAD, Knut. 1994. *Kongsemner og maktkonstellasjoner i innbyrdesstridenes Norge, 1157–1227*. Hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo.
- . 2011. «Birkebeinere og baglere, 1204–1208». I Per Erik Olsen (red.), *Norges kriger: Fra Hafsrøfjord til Afghanistan*, 114–119. Oslo: Vega.
- . 2019. *Rex Bellicosus. Strategi, taktikk og feltherre-egenskaper i Norge på 1200-tallet. En analyse av krigføring i middelalderen samt militært og politisk lederskap sett gjennom karrierene til Sigurd Erlingsson, Knut Håkonsson, Skule Bårdsson og Håkon Håkonsson*. Avhandling for dr. philos.-graden. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- . 2021. «Militært lederskap i Norge på 1200-tallet. Opprørskongen Sigurd Erlingsson i felt og forhandlinger». I Knut Arstad (red.), *Militært lederskap – endring over tid?* Forsvarsmuseets småskrift 53. Oslo: Forsvarsmuseet.
- BAGGE, Sverre. 1986. «Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen». *Historisk tidsskrift* 65: 145–197.
- . 1991. *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley/Los Angeles/Oxford: University of California Press.
- . 1996. *From Gang Leader to the Lord's Anointed. Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*. Odense: Odense University Press.
- . 2010. *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900–1350*. København: Museum Tusulanum.
- BJØRGO, Narve. 1964. *Om kjeldene til Hákonar saga*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Bergen.
- . 1967a. «Om skriftlege kjelder for Hákonar saga», *Historiske tidsskrift* 46: 185–229.
- . 1967b. «Skaldekvæda i Hákonar saga», *Maal og minne*, 41–49.
- . 2004. «Skule Bårdsson». I Jon Gunnar Arntzen (red.), *Norsk biografisk leksikon*, b. VIII, 291–292. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- BJØRKVIK, Halvard. 1968. «Bona regalia, Patrimonium og kongeleg donasjonspolitik i mellomalderen». I *Nordiska Historikermötet Helsingfors 1967, Historiallinen arkisto* 63, 43–56. Helsinki.

- BJØRSVIK, Elisabeth. 1994. *Ideologi og tendens i Baglersagaen – en analyse av Baglersagaens to versjoner*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen.
- BLOM, Grethe Authén. 1972. *Samkongedømme – Enekongedømme – Håkon Magnussons Hertugdømme*. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab Skrifter 18/1972, Trondheim: Universitetsforlaget.
- BUGGE, Alexander. 1916. *Norges historie, Andet bind anden del: Tidsrummet 1103–1319*. Kristiania: Aschehoug.
- BULL, Edvard. 1931. *Det norske folks liv og historie gjennom tidene: Fra omkring 1000 til 1280*. Oslo: Aschehoug.
- DØRUM, Knut. 2004. *Romerike og riksintegreringen. Integreringen av Romerike i det norske rikskongedømmet i perioden ca. 1000–1350*. Avhandling for dr.philos.-graden, Historisk institutt, Det historisk-filosofiske fakultetet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- ERSLAND, Geir Atle. 2000. *Norsk forsvarshistorie bd 1, Del 1, Kongshird og leidangsbonde*. Bergen: Eide forlag.
- HAGA, Svein. 1974. *Konge og jarl. Studier til Skule Bårdssons historie*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- GATHORNE-HARDY, G. M. 1956. *A Royal Impostor: King Sverre of Norway*. Oslo: Aschehoug.
- HELLE, Knut. 1958. «Omkring Bøglungasogur». I *Universitetet i Bergen Årbok, Historisk-antikvarisk rekke nr. 7*. Bergen: John Grieg.
- . 1972. *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150–1319*. Bergen/Oslo/Tromsø: Universitetsforlaget.
- . 1991 [1974]. *Norge blir en stat, 1130–1319*. Håndbok i Norges historie, 3. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 1995. *Norges historie bd. 3: Under kirke og kongemakt 1130–1350*. Oslo: Aschehoug.
- HOLMSEN, Andreas. 1977 [1939]. *Norges historie: Fra de eldste tider til 1660*. Oslo: Universitetsforlaget.
- JENSEN, Kurt Villads. 2021. «Valdemar 2 Sejr som hærfører». I Knut Arstad (red.), *Militært lederskap – endring over tid?*, Forsvarsmuseets småskrift 53. Oslo: Forsvarsmuseet.
- SIGURÐSSON, Jón Viðar. 1999. *Norsk historie 800–1300*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- . & Sverrir Jakobsson (eds.). 2017. *Sturla Þórðarson: Skald, Chieftain and Lawman*. Leiden/Boston: Brill.
- JOYS, Charles. 1963. *Vårt folks historie, bd. III: Fra storhetstid til unionstid*. Oslo: Aschehoug.

- KOTH, Halvdan. 1952. *Kong Sverre*. Oslo: Aschehoug.
- KRAG, Claus. 2005. *Sverre: Norges største middelalderkonge*. Oslo: Aschehoug.
- LUNDEN, Kåre. 1987 [1976]. *Norges historie, bind 3: Norge under Sverre-atten 1177–1319*. Oslo: Cappelen.
- MAGERØY, Hallvard. 1988. «Innleiing». I Hallvard Magerøy (utg.), *Soga om Birkebeinar og bagler. Bøglunga sogur, Del I*, 15–218. *Norrøne tekster 5*. Oslo: Solum/Kjeldeskriftfondet.
- MOSENG, Ole Georg, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo. 1999. *Norsk historie I: 750–1537*. Oslo: Tano Aschehoug.
- MUNCH, P.A. 1857. *Det norske folks historie, Tredie Deel*. Christiania.
- NIELSEN, May-Brith Ohman, Magne Njåstad og Hans Jacob Orning. 2011. *Norvegr – Norges historie, bind 1*. Oslo: Aschehoug.
- EINARSDÓTTIR, Ólafía. 1992. «Skulis oprør og slaget ved Örlygsstaðir. Norsk og islandsk politik 1220–1240». I Steinar Supphellen (red.), *Kongsmenn og Krossmenn: Festskrift til Grethe Authén Blom*, 91–113. Trondheim: Tapir.
- . 1995 «Om samtidssagaens kildeværdi belyst ved Hákonar saga Hákonarsonar», *Alvismál*, 29–80. Berlin.
- OPSAHL, Erik. 1991. *Framveksten av herresvein-institusjonen og dens betydning for militærvesen, maktforhold og sosial eliteutvikling i Norge ca. 1270–1319*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- . 1991/92. «Bastard Feudalism or Sub-vassality in Medieval Norway?» *Collegium Medievale 4*: 177–214.
- ORNING, Hans Jacob. 2014. «Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen – en revurdering», *Historisk tidsskrift 93*: 193–216.
- PAASCHE, Fredrik. 1948. *Kong Sverre*. Oslo: Aschehoug.
- SANDAAKER, Odd. 1970. «Håkon Håkonsson og Stavanger-privilegiet». *Historisk tidsskrift 49*: 286–308.
- SARS, J. E. 1877. *Udsigt over den norske historie, Anden Deel*. Christiania: Cammermeyer.
- SJÖSTEDT, Lennart. 1954–56. «Om Hákonarsagans tillkomstförhållanden». *Historisk tidsskrift 37*: 393–432.
- ØVERLAND, O.A. 1888. *Illustreret Norges Historie, Tredie Bind: Fra Slaget i Norefjord (1184) til Mødet i Kalmar (1397)*. Kristiania: Folkebladets Forlag.

Knut Arstad, dr. philos. Førsteamanuensis ved Forsvarsmuseet, Oslo. E-mail: karstad@mil.no.